

TUDOMÁNYTÖRTÉNET

Móricz Zsigmond a kunságiak hanglejtéséről*

Az íráshoz képest sokkal kifejezőbb beszélt nyelvnek – más megnevezéssel: kiejtésnek, hangos stílusnak vagy röviden: beszédnek – igen fontos jellemző eleme a hangsúly, a hanglejtés, a hangerő, a hangszín, a beszédtempó és a szünet. Ezúttal szűkebb pátriámnak, a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Kisújszállásnak és környékének a hanglejtéséről szólok, mégpedig úgy, ahogy Móricz Zsigmond, a sajátos stílusú író a XIX. század legvégén, kisújszállási diák korában megtapasztalta.

A hanglejtést „A magyar nyelv értelmező szótára” (ÉrtSz.) így írja körül: „Az emberi hang magasságának változása, le-fel hullámozása beszéd közben a mondaton belül; más kifejezéssel: a beszéd dallama.” Régebbi szóval *hanghordozás*-nak, idegen eredetű műszóval *intonáció*-nak mondjuk. Sietek megjegyezni, hogy a hanglejtés leírása – különösen tudományos elmélyültséggel – nem könnyű dolog. Nem is sok effélével dicsekedhetünk. A nyelvjárások hanglejtésének a részletes bemutatása még ritkább, jóllehet a kiváló dialektológus, CSÜRY BÁLINT már 1925-ben megjelentette a Szamoshát nyelvjárásának hanglejtésformáiról szóló tanulmányát (MNYTK. 25.). Meg kell hát becsülnünk minden, hanglejtést érintő felelősségteljes megjegyzést is. Ez utóbbiak közé tartozik Móricz Zsigmondnak az 1913-ban megjelent „Kerek Ferkó” című kisregényében található idevágó írói észrevétel. (Erre szintén a Nagykunságból, közelebről Karcagról elszármazott irodalomtörténész barátom, Bodnár György hívta fel a figyelmemet.)

A regényben K. Fekete János gazda beszélget Kornya tanár úrral az öreg Kerekgyházáról, Kerek Ferkó apjáról, s ehhez fűzte hozzá Móricz a következőket: „Szinte túlozta azt a kunsági éneklő hangsúlyt [tudniillik K. Fekete János – Sz. I.], amelyet az iskolában a Kornya tanárok a legdühösebb szigorral igyekeznek kipusztítani a kun gyerekek szájáról. K. Fekete János úr megnyomta az első szótagot, s aztán tovább monotonul darálva a mondanivalóját, az utolsó előtti szótagot megint felcsapta magasra, s a végsőt úgy eresztette le, mint egy kihangzó akkordot.”

Mikor ismerte meg Móricz Zsigmond a kisújszállási, illetve kunsági beszédnek ezt a sajátos dallamát? 1897 januárjától 1899 nyaráig volt kisújszállási diák. A sárospataki rossz bizonyítvány miatt tudniillik nagybátyja, a kiváló gimnáziumi igazgató, Pallagi Gyula magához veszi, így a hatodik gimnázium második felét, továbbá a hetedik és a nyolcadik osztályt Kisújszálláson járta, és ott is érettségizett 1899-ben. Közben megismerte a várost, a társadalmi és egyéb körülményeket, valamint a kisújszállásiak és a környékbeliek úgynevezett zárt ejtésre hajlamos (*szíp, kík; lú, kú*) beszédét, és benne az általa találóan leírt jellegzetes hanglejtést. Egyébként számos művének: regényének, elbeszélésének, színdarabjának a történetéhez a Kisújszálláson tapasztaltak adták az alapot. Ezen művek közé tartozik a „Bál”, a „Forr a bor”, illetve az idézett „Kerek Ferkó” és az „Úri muri”.

Még valami. BÁRCZI GÉZA, a hetvenes években elhunyt európai híru nyelvtudós kiemelte többek között anyanyelvünk színes, változatos hangzását, rendkívüli ritmikai rugalmasságát, de azt is megjegyezte, hogy a magyar mondat melódiáját idegenek gyakran egyhangúnak ítélik (Anyanyelvünk magyarsága. Nyr. 80. 1956: 1–14). És hozzáfűzte, hogy

* Elhangzott a Kossuth rádió Édes anyanyelvünk adásában.

a nyelvjárások változatos hanglejtésformáit köznyelvünk megfelelő irányítással kiaknázhatná. Talán nem részrehajlás, ha azt mondom – Móricz Zsigmond megjegyzése alapján is –, a kunsági hanglejtésre szintén lehet gondolni.

SZATHMÁRI ISTVÁN